

Recenze / Reviews

Egyptská královna Teje

Egyptian Queen Teje

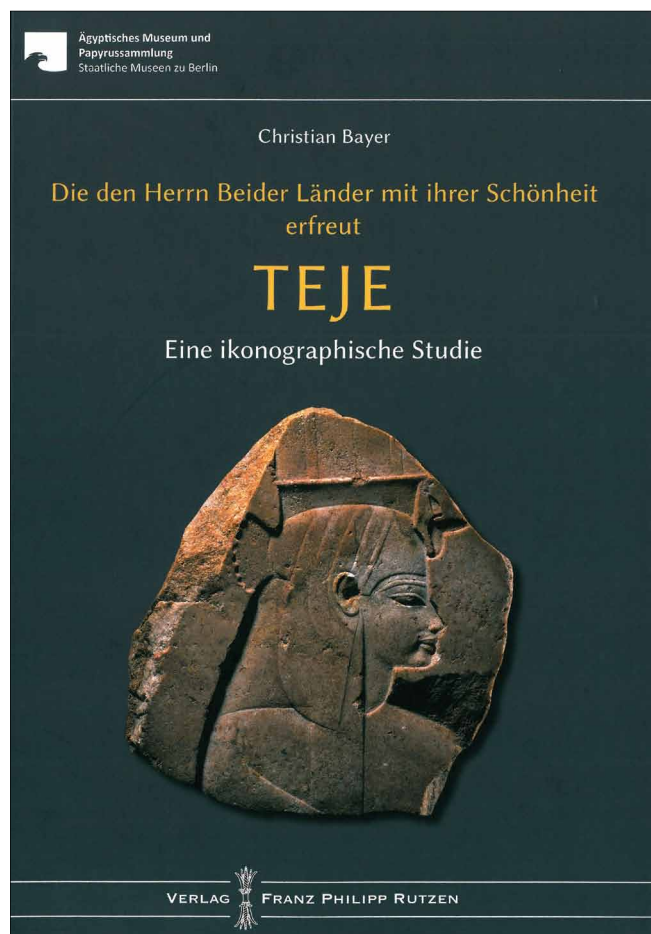
BŘETISLAV VACHALA

Český egyptologický ústav Filozofické fakulty
Univerzity Karlovy, Celetná 20, 110 00 Praha 1

Jedním z nejvýraznějších staroegyptských panovníků vůbec byl bezesporu Amenhotep (III.) Nebmaatre, jenž vládl zemi na Nilu plných 38 let (cca 1410–1372 př.n.l.), a to s vydatnou pomocí své prozíravé manželky Teje. S ní se oženil již ve 2. roce své vlády, kdy mu bylo nejvýše 14 let. Po svém otci Thutmosovi (IV.) Mencheprureovi zdědil skutečnou světovou říši sahající od Eufratu na východě až po čtvrtý nilský katarakt na jihu, kterou byl schopen udržovat a rozvíjet nejen prostřednictvím úspěšných válečných tažení hluboko do Dolní Núbie (o nichž podal svědectví i jeho núbijský místokrál, *královský syn z Kuše* Merimes, jehož některé památky jsou také uloženy v pražském Náprstkově muzeu: B. Vachala, *Der Vizekönig Merimose in Prag*, *Archiv orientální*, 60 [1992], 337–338; P. Onderka, *Merimose, královský syn z Kuše*, in: P. Onderka, [ed.], *Egypt za vlády faraonů*, Praha 2003, 63–69), ale také vhodných diplomatických jednání, včetně výhodných politických sňatků s mitannskými a babylónskými princeznami, které však vždy zůstávaly pouze vedlejšími ženami (N. Reeves, *Echnaton: Ägyptens falscher Prophet*, Mainz am Rhein 2002, 68–70). Navíc se částečně dochovala zajímavá diplomatická, velmi prozíravá Amenhotepova korespondence s babylónskými, mitannskými, asyrskými a chetitskými králi a syrskými knížaty (W. Moran – V. Haas – G. Wilhelm, *Les lettres d'El-Amarna, correspondance diplomatique du pharaon*, Paris 1987). Politická stabilita, dlouhodobá hospodářská prosperita země, rozvinutá zemědělská výroba, přísun núbijského zlata a dokonale fungující státní administrativa následně vytvořily předpoklady k neobyčejnému rozvoji stavební činnosti a vedly k rozkvětu umění a řemesel. Výjimečná osobnost Amenhotepa III., jeho doba i tehdejší každodenní život se v současnosti poprvé dočkaly zaslouženého obecného poznání a povědomí díky znamenité putovní výstavě (poprvé uspořádané v The Cleveland Museum of Art; Kimbell Art

Museum – Fort Worth), která vyvrcholila v pařížském Grand Palais v roce 1993 (A. P. Kozloff – B. M. Bryan – L. M. Berman, [eds.], *Aménophis III: le Pharaon-Soleil*, Paris 1993).

Rovnocennou partnerkou *Oslnivého slunce* Amenhotepa byla zmíněná *Ta, která těší Pána Obou zemí svou krásou* Teje, byť nekrálovského původu, když její otec Juja – vysoký státní úředník, pocházel z Achmímu a možná dokonce byl i cizího (mitannského?) původu. Nicméně jejich sňatek byl zásadní

Přebal knihy: Bayer, Christian Josef: *Die den Herrn Beider Länder mit Ihrer Schönheit erfreut TEJE. Eine ikonographische Studie*. Ruhpolding: Verlag Philipp von Zabern (In Kommission bei Harrassowitz Verlag, Wiesbaden). XVII + 466 stran, 86 tabulí + 1 složená. ISBN 978-3-447-06952-6.

udalostí a byl také náležitě připomenut pamětními skaraby, které lze do jisté míry považovat za první, nepravidelně vycházející „zpravodaj“ v dějinách (Z. Žába, *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, Praha 1968, 144–145). Královna Teje však hrála důležitou úlohu i po smrti svého královského manžela, když jejich prvorozený syn Thutmose předčasně zemřel a následníkem trůnu se stal jejich druhý syn Amenhotep (IV.) Neferechepre – Achnaton. Právě tomuto náboženskému reformátorovi byla velkou oporou, jistě ho okázale navštívila ještě ve 12. roce jeho panování v novém sídelním městě Achetatonu, možná tam i trvale přesídlila a zřídila si svou vlastní rezidenci (D. P. Silverman – J. W. Wegner – J. H. Wegner, *Akhenaten and Tutankhamun. Revolution and Restoration*, Philadelphia 2006, 128). V každém případě tam s ním chtěla být i monumentálně zvěčněna (L. Manniche, *The Akhenaten Colossi of Karnak*, Cairo – New York 2010, 99). Značná musela být také její politická úloha, jak o tom svědčí dochované amarnské dopisy (EA 26: Ch. Jönsson, *Diplomatic Signaling in the Amarna Letters*, in: R. Cohen – R. Westbrook, [eds.], *Amarna Diplomacy. The Beginnings of International Relations*, Baltimore – London 2000, 191–204 [201–202]; P. Artzi, *The Diplomatic Service in Action: The Mittani File*, *id.*, 205–211 [210–211]). Ba co více, Teje byla možná původně pohřbena v hrobce svého syna Achnatona, než byly později její ostatky přeneseny do Údolí králů (hrobka KV 55: N. Reeves – R. H. Wilkinson, *The Complete Valley of the Kings. Tombs and Treasures of Egypt's Greatest Pharaohs*, Cairo 1996, 118–121), soudě podle nálezů učiněných v této hrobce (G. T. Martin, *The Royal Tomb at El-Amarna, II. The Reliefs, Inscriptions, and Architecture*, London 1989, 24, 31, 56) a dokladů na zdejší provozování jejího kultu (M. Eaton-Krauss, Tiye, in: D. B. Redford, [ed.], *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt*, 3, Oxford 2001, 411). Pokud však jde o sledování potomků Teje, ani zajímavé výsledky antropologického, radiologického a genetického studia královských mumií 18. dynastie (uskutečněného v rámci rozsáhlého mezinárodního „The King Tutankhamun Family Project“) ještě neřekly poslední slovo (Z. Hawass et al., *Ancestry and Pathology in King Tutankhamun's Family*, *Journal of the American Medical Association*, 303/7 [2010], 638–647).

Není divu, že výjimečná královna Teje, *podobná Maatě, když následuje Rea*, byla patřičným způsobem zvěčňována ikonograficky, a to od monumentálních sousoší, přes jednotlivé sochy, dřevěné plastiky, chrámové reliéfy a nástěnné malby v nekrálovských hrobkách, až po stély, skaraby, pečetítka a různé ozdobné i užitkové předměty. A tak můžeme jen souhlasit s přiléhavými slovy autora předložené monografie, že na základě dochovaných hmotných a ikonografických pramenů se Teje dnešními slovy jeví jako „královna superlativů“ a že žádná jiná královna Nové říše, s výjimkou Nefertiti, nikdy nebyla „tak prominentní“ (s. 423). Na rozdíl od dlouhodobé pozornosti

věnované uměleckým dílům zobrazujícím Amenhotepa III. (L. M. Berman, [ed.], *The Art of Amenhotep III: Art Historical Analysis*, Cleveland 1990), se nyní zaslouženě stalo předmětem samostatné studie také souborné zpracování ikonografie všech dochovaných zobrazení jeho pozoruhodné manželky.

Recenzovaná monografie má tři zásadní části, přičemž první nás přesně seznamuje s vůdčí osobností a předkládá nám jasně definovanou teorii, metodiku a názvosloví (s. 1–25), takže se také dobře můžeme zorientovat v použitých uměnovědních klasifikacích, což je v egyptologické publikaci neobvyklé. Autor je dokáže rozlišit, spolehlivě posoudit a směřodatně aplikovat ve dvou následujících kapitolách shrnujících Tejiny sochařské (s. 27–183) a malířské i reliéfové (s. 185–421) práce. Zasluhou Christiana Bayera jsou poprvé všechny dochované hmotné a ikonografické prameny připomínající královnu Teje publikovány, včetně těch nejistých (s. 122–142) a také mylně přiřazených (s. 142–155, 375–382). Autorovi se je však nejen podařilo shromáždit a dokumentovat (dokumenty 1–94), ale také z egyptologického hlediska vysvětlit a poprvé také uměnovědně interpretovat. Ve všech případech jsou pečlivě uvedeny základní údaje zahrnující místo uložení a nález (pokud je známé), materiál, míry, dosavadní literaturu, stav, typologii, popis, nápisy, provedení a stylistiku, poznámky, diskusi a datování. Knihu, která poprvé a uceleně představuje královnu Teje z hlediska osobité ikonografie, vhodně doplňují závěrečné poznámky (s. 423–426), soupisy (s. 427–466) a 86 tabulí se 190 vynikajícími barevnými a černobílými fotografiemi a jedna složená tabule.

Na závěr můžeme připomenout, že do budoucnosti lze počítat s dalšími novými nálezy historických pramenů připomínajících královnu Teje, a to zvláště v souvislosti se systematickým odkrýváním monumentálního zádušního chrámu Amenhotepa III. na dnešní lokalitě Kóm el-Hittán na západním břehu Nilu naproti Luxoru (H. Sourouzian, *Recent work in the temple of Amenhotep III*, *Egyptian Archaeology*, 44 [2014], 39–41 [40]). Ostatně ve své době byl tento *Dům milionů roků* největším a nejvýstavnějším chrámem, přičemž mu vévodily slavné Memnonovy kolosy znázorňující Amenhotepa III. sedícího na trůnu, se stojícími postavami jeho manželky Teje a matky Mutemviji po stranách (M. Balík – B. Vachala, *Zádušní chrám Amenhotepa III. v Thébách [Egypt]*, in: V. Hašek – R. Nekuda – M. Ruttka, [eds.], *Ve službách archeologie – In Service to Archaeology. Studies in Honor of Alexander Ruttka*, 2, Brno – Nitra 2007, 183–191). V každém případě však na Bayerovu příkladnou a spolehlivou studii budou moci navazovat jeho pokračovatelé. Teje si to zaslouží...

Kontakt: Prof. PhDr. Břetislav Vachala, CSc., Český egyptologický ústav Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Celetná 20, 110 00 Praha 1, e-mail: bretislav.vachala@ff.cuni.cz.